

Visietekst tijd voor de basisschool

Visietekst tijd voor de basisschool
2018-09-11

Visietekst tijd voor de basisschool

*De blauwe paragrafen verderop in de tekst zijn voorbeelden uit de praktijk.
Ze illustreren op concrete wijze wat er beschreven staat.
De groene teksten zijn generieke doelen en/of
ontwikkelstappen uit het leerplan Zin in leren! Zin in leven!*

Inleiding

Tijd is een realiteit waar we niet omheen kunnen. Alles speelt zich af in de tijd. Daarom is er ook een verleden, een heden en een toekomst.

- De beleving van tijd is enerzijds heel universeel. Denk maar aan het ritme van dag en nacht. Anderzijds is die beleving ook erg specifiek, persoons- en maatschappelijk gebonden. We leven niet alleen in een 'andere tijd' als onze ouders en grootouders. Naast herkenbare elementen beleven we 'onze tijd' ook op een andere manier. Het maatschappelijk kader waarin we leven bepaalt voor een groot deel hoe we onze tijd indelen. Het bijna oneindige aanbod aan tijdsbestedingen plaatst mensen ook vandaag voor een grote uitdaging: (leren) kiezen. Soms vliegt de tijd, op andere momenten lijkt de tijd stil te staan. Naast de meetbare tijd van onze agenda zijn er ook de onmeetbare momenten van tijdbeleving. Die zijn voor iedereen anders. Genieten van je favoriete muziek op een vrij moment, de fietstocht naar de trein ..., de 'loze' momenten tussendoor. Ook de beleving van de onmeetbare momenten vorm een uitdaging binnen het onderwijs.
- Onze huidige tijd kenmerkt zich ook door de snelheid waarmee de werkelijkheid verandert en evolueert. Wat vandaag nieuw is, is morgen alweer achterhaald. De snelheid waarmee dingen veranderen maakt het moeilijk om te anticiperen. Mensen hebben het gevoel voortdurend te worden ingehaald. Daarnaast beseffen we ook dat het verleden een grote impact heeft op het heden en ook zal hebben op de toekomst (historisch besef). Kennis nemen van het verleden, inzicht verwerven in historische processen, herinnerings- en erfgoededucatie kunnen helpen om het heden te begrijpen en de toekomst vorm te geven.
- De maatschappelijke verwachtingen zitten vervat in de **eindtermen**. Voornamelijk binnen wiskundige initiatie, wiskunde (meten) en mens en maatschappij (tijd) vinden we duidelijke verwijzingen naar het beleven, meten, beheersen en inzicht verwerven in de tijd.

- Binnen de 21ste eeuwse vaardigheden herkennen we verschillende skills die het werken rond tijd ondersteunen: kritisch denken, zelfregulering, kennisontwikkeling, informatievaardigheden, wereldburgerschap, cultureel bewustzijn.

(<http://downloads.slo.nl/Repository/21e-eeuwse-vaardigheden-in-het-curriculum-van-het-funderend-onderwijs.pdf> - laatst geraadpleegd 11/09/18)

1 Tijd in de focus

1.1 Tijd in de verschillende ontwikkelvelden

Iedereen beleeft tijd en gaat er op zijn eigen manier mee om. Binnen het leerplan Zin in leren! Zin in leven! wordt vanuit verschillende invalshoeken aandacht besteed aan tijd. De leerlingen leren tijd inschatten, plannen, genieten van een tijdsbesteding, ervaren dat tijd voorbijvliegt of voorbijkruipt, leren over vroeger en nu, leren tijd berekenen, tijdstabellen lezen... In het leerplan krijgt tijd daarom een plaats binnen zowel de persoonsgebonden als de cultuurgebonden ontwikkelvelden. We vinden expliciete verwijzingen terug in de ontwikkelvelden initiatief en verantwoordelijkheid (IV), motorische en zintuiglijke ontwikkeling (MZ), oriëntatie op de wereld (OW), wiskundig denken (WD), muzische ontwikkeling (MO) en Rooms-katholieke godsdienst (RKG). In deel 2 (pagina 9) wordt naar de generieke doelen verwezen.

1.2 Werken vanuit focus

Bij het bepalen van een focus stellen we ons drie vragen:

1.2.1 Wie zijn de leerlingen en wat zijn hun onderwijsbehoeften?

- Wie zijn mijn de leerlingen? Welke ontwikkeling hebben ze op vlak van tijdsbesef, tijdsmanagement en historisch bewustzijn al doorgemaakt? Wat hebben ze nodig om in een volgende ontwikkelfase te komen? De ontwikkelingspsychologie biedt inzichten in de evolutie van het tijdsbesef en het tijdsbewustzijn bij kinderen en jongeren (*). Leraren hebben een behoorlijk goed zicht op deze ontwikkeling van hun leerlingen. Dat is ook onontbeerlijk voor het bepalen van de zone van de naaste ontwikkeling van de leerling(en) (Vygotsky). In het leerplan zijn de ontwikkelstappen onder de generieke doelen richtinggevend voor het verloop van de ontwikkeling m.b.t. tijd, gebaseerd op inzichten uit de ontwikkelingspsychologie.

Amira is 4. Ze kijkt verrast op naar de leraar wanneer die aangeeft dat het tijd is om naar huis te gaan. ‘Hebben we onze boterhammen al opgegeten?’

- Binnen de evolutie van het tijdsbegrip en tijdsbesef herkennen we bij leerlingen vaak een verschillend tempo. Het is belangrijk om hier als leraar op in te spelen met een gedifferentieerd aanbod.

Voor leerlingen die nog onvoldoende vertrouwd zijn met de cyclische beleving van de week is een gedifferentieerde aanpak nodig. Tijdens de ochtendkring wordt speciaal voor hen elke dag ingespeeld op deze weekcyclus d.m.v. een kalender. Voor leerlingen die deze ontwikkelstap al hebben gezet is het een uitdaging om dit te verwoorden voor hun medeleerlingen. En tijdens een moment van geleid spelen en leren biedt de leraar voor een klein groepje leerlingen een spelbord aan om de cyclische en lineaire voorstelling van de week in te oefenen.

- Een diverse instroom aan leerlingen brengt met zich mee dat er in de school ook andere culturele belevingen met betrekking tot tijd aanwezig zijn. Ibrahim, van wie beide ouders ’s morgens al vroeg naar het werk vertrekken, zal de ochtend anders beleven dan Marie wiens mama thuis werkt en haar elke dag naar school brengt. En voor Jean, die tot zijn achtste in Nigeria heeft geleefd, is de school aanvankelijk een cultuurschok, ook op vlak van tijdsbeleving!
- Sommige leerlingen groeiden op met een ander tijds kader (twee i.p.v. vier seizoenen), vieren andere feesten (Jom Kipoer, Suikerfeest, Krishna Janamashtmi ...), gebruiken andere kalenders (Joodse en islamitische maankalender). Deze diversiteit geeft kansen om een waaier aan culturele belevingen in de klas te halen.

Huang was op maandag afwezig. Wanneer de meester naar het waarom vraagt, vertelt ze enthousiast over Chinees Nieuwjaar en de draken en leeuwen die ze tijdens het feest heeft zien dansen. De klas luistert verwonderd. Omdat ze zich weinig kunnen voorstellen bij dra- en leeuwens dansen, googelt de meester naar een filmpje over Chinees Nieuwjaar.

* De Vos-van der Hoeven, T. (March 2015) *Wanneer is het morgen?: Jonge kinderen en tijdsbesef*. retrieved from <http://www.opvoedadvies.nl/tijdsbesef.htm>

1.2.2 Wat biedt/vraagt de context?

- De verbinding tussen leven en leren vormt de rode draad in Zin in leren! Zin in leven! Daarom wordt bij het bepalen van een focus de context heel erg in rekening gebracht. Deze context kan te maken hebben met het opvoedingsproject van de school, de schoolpopulatie, de schoolomgeving, de actualiteit, de schooluitrusting ... Soms dient de context zich spontaan en dichtbij aan. Soms zijn er onverwachte dingen die de aandacht vragen.

De cyclische tijd van de seizoenen, de geboorte van een zusje, de ramadan waaraan een deel van de leerlingen van de klas deelneemt, de herdenking van de Eerste Wereldoorlog, de maandvieringen met de hele school in de grote zaal omdat de school ‘verbondenheid’ in het opvoedingsproject heeft opgenomen, vrije schooldagen en vakanties vanwege bijzondere gebeurtenissen als 1 mei, Kerstmis en Pasen, jij als leraar die tijdens de vakantie op bezoek bent geweest naar het middeleeuws kasteel in opbouw in Guédelon... Het zijn allemaal elementen die vanuit de context binnenkomen in de klas en de focus mee kunnen bepalen.

- In een aantal gevallen biedt de klas/school te weinig ontwikkelkansen. Dan kiezen we er bewust voor om de leerlingen naar of in een nieuwe context te brengen. Een goed onderhouden omgevingsboek - een digitale oplistijng van allerlei mogelijke ontwikkelkansen in de ruimere omgeving van de school - kan hierbij een afdoende ondersteuning zijn. Ouders, leerlingen, ... worden bij de opbouw van een omgevingsboek betrokken.

Een leeruitstap naar het monument van gesneuvelden op het kerkplein, een daguitstap naar het Gallo-Romeins museum in Tongeren, de mama van een leerling (ervaringsdeskundige) die komt getuigen, tonen en vertellen wat haar passie voor archeologie betekent, de lokale heemkundige kring, ...

1.2.3 Wat biedt/vraagt het leerplan?

- Het leerplan vermeldt voor het ontwikkelthema ‘oriëntatie op tijd’ expliciet volgende te verwachten leeruitkomst: “Ik ben nieuwsgierig naar evolutie en ontwikkel historisch besef. Ik kan tijd inschatten, plannen en ordenen.”
- Daarnaast wordt de ontwikkeling van leerlingen in het leerplan Zin in leren! Zin in leven! ingedeeld in 10 ontwikkelvelden. Daarbij stellen we uitdrukkelijk dat alle ontwikkelvelden er toe doen! De generieke doelen binnen het leerplan die bewust gericht zijn op tijd vind je verder in deel 2 (pagina 9).

1.3 Geïntegreerd focussen

Vanuit het leerplan wordt een pleidooi gehouden om geïntegreerd aan de harmonische ontwikkeling van leerlingen te werken. Dat doen we door meerdere ontwikkelvelden of ontwikkelthema's in de focus te zetten. Daarbij is er aandacht voor zowel de persoonsgebonden als de cultuurgebonden ontwikkeling. Ook wanneer we het aspect tijd in de focus willen zetten, doen we een beroep op verschillende ontwikkelvelden en ontwikkelthema's.

De leerlingen maken chocoladekoekjes voor het bezoek aan het rust-verzorgingstehuis naast de school. Ze tekenen en schrijven een eenvoudig stappenplan. (OWte3)

Bij het bespreken van welk vervoermiddel er zal gebruikt worden om naar het museum te gaan, denken we samen na over de korte- en langetermijnevolgen van deze beslissing. (IVds1)

1.4 Thematisch/cursorisch

Aan tijd kan zowel binnen een thema als cursorisch geïntegreerd gewerkt worden.

- Zin in leren! Zin in leven! impliceert betekenisvol onderwijs. Het werken met een belangstellingscentrum (thematisch) als onderwijsarrangement biedt verschillende mogelijkheden tot geïntegreerd werken.
Na het bezoek aan een moderne graanmolen gaan de leerlingen op zoek naar verschillende manieren waarop graan vroeger werd gemalen. Aan de hand van een prent over vroeger wordt in de klas uitgetest hoe het malen tussen twee stenen gaat.
- Sommige aspecten van tijd vragen om een meer cursorische aanpak. Er is een belangrijke opbouw die samenloopt met de ontwikkeling van kinderen én die stapsgewijs (cursorisch) dient aangebracht te worden (voor cursorische inhoud en opbouw zie deel 3 - pagina 14). Daarom zetten we binnen een BC ook in op het cursorische aspect van tijd (bv. het aanbrengen van de weekkalender, de eeuwband/eeuwenband/tijdband ...). Nadien wordt deze cursorische inhoud geïntegreerd en verdiept in de komende onderwijsarrangementen.
Om leerlingen inzicht te helpen verwerven in het vooruitblikken op wat komt en terugblikken op wat voorbij is, is het belangrijk dat ze eerst bewust de opeenvolging van de verschillende momenten van een dag ervaren.

Voor de ontwikkeling van het wiskundig denken (WDmm3) wordt binnen de leeftijd 6-8 jaar gewerkt aan het aflezen van hele en halve uren op zowel de analoge als de digitale klok. Binnen de leeftijd 8-10 jaar evolueert het kloklezen tot het aflezen van alle kloktijden op analoge en digitale klok.

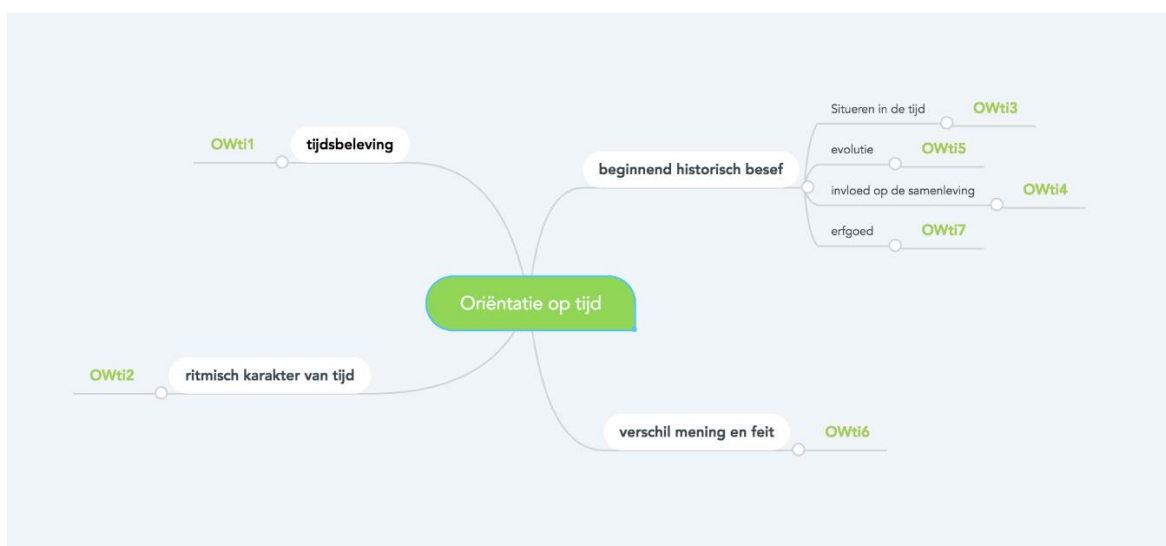
We brengen de tijdsband met de belangrijke historische perioden pas aan wanneer de leerlingen inzicht hebben in een eeuw en de opeenvolging van eeuwen.

1.5 Ontwikkelthema oriëntatie op tijd

1.5.1 Webschema oriëntatie op tijd

Binnen het ontwikkelthema ‘Oriëntatie op tijd’ vind je, zoals reeds eerder aangegeven, slechts een deel van de doelen die aandacht vragen voor het werken rond tijd. Elk ontwikkelthema binnen oriëntatie op de wereld wordt ondersteund met een webschema. Deze webschema’s geven met kernwoorden aan welke de verschillende generieke doelen zijn binnen het ontwikkelthema én hoe deze generieke doelen zich verhouden tot elkaar. Het webschema voor ‘Oriëntatie op tijd’ vind je in onderstaande figuur. De generieke doelen krijgen hierbij vanuit vier basisbegrippen een duidelijke plaats: tijdsbeleving, ritmisch karakter van tijd, beginnend historisch besef en verschil mening en feit. Een beginnend historisch besef, dat een belangrijk deel uitmaakt van het begrip tijd in zijn brede betekenis, neemt een groot aandeel in. (Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis) situeren in de tijd, de invloed van de geschiedenis op onze samenleving nu en morgen, de verandering van de werkelijkheid en de evolutie van de kennis erover en erfgoededucatie ondersteunen het groeiend historisch besef van de leerlingen.

1.5.2 Vier basiswerkwoorden die ertoe doen bij de ontwikkeling van oriëntatie op tijd

Binnen de ontwikkeling van oriëntatie op de wereld vinden we volgende vier basiswerkwoorden steeds terug: ervaren, onderzoeken, vaststellen en illustreren. Ze geven uitdrukkelijk aan welk leerlingengedrag we beogen.

- Ervaren: er doet zich iets voor, de leerling beleeft/ondervindt dat, wordt dat gewaar en voelt er iets bij. Alternatieve werkwoorden: beleven, bezoeken, proeven, ruiken, horen, kijken, luisteren, voelen, in contact komen met, ontdekken, bewust worden van, verwonderen, bewonderen, exploreren, experimenteren ...

Sarah zit geboeid te werken aan haar vingerhaakwerkje. Als de bel gaat, is ze verrast dat het al tijd is. Hoewel de lineaire tijd aangeeft dat de voormiddag eindigt, is dat voor Sarah anders. Door de inleving in haar taak is de tijd ‘gevlogen’.

Tijdens de werkwinkel in het natuurkundig museum ontdekken de leerlingen hoe moeilijk het is en hoeveel tijd dat kost om vuur te maken met een vuurboor.

Na anderhalf schooljaar vertelt Samir in de kring dat zijn familie bij de overtocht naar Europa een half uur in het water hebben gelegen voor een reddingsdienst hen heeft opgepikt. Thomas merkt op: “Dat is net zo lang als onze zwembeurt. Dat valt nog mee.” Waarop Samir verontwaardigd antwoordt dat het water maar 14° C was.

- **Onderzoeken:** vanuit een bewuste doelgerichtheid systematisch experimenteren. Alternatieve werkwoorden: (be)vragen (vragen stellen, hypothesen formuleren), gericht waarnemen, meten, opzoeken, vergelijken, uittesten, gericht exploreren en experimenteren ...

Monika heeft een oude telefoon met een kiesschijf mee naar de klas genomen. Ze vertelt dat haar oma hier vroeger mee telefoneerde. Malak merkt op dat er in het bureau van de directeur een telefoon is en vraagt haar leraar of zij en Monika samen mogen uitproberen of de telefoon nu nog zou werken.

De leraar biedt het schilderij ‘De boerenbruiloft’ van Pieter Bruegel aan. Hij vraagt de leerlingen om op zoek te gaan naar elementen die zij herkennen wanneer ze denken aan feest.

Op school wordt gewerkt aan de bouw van een nieuwe sportzaal. Naast de speelplaats liggen grote bergen grond. Tussen de uitgegraven grond ziet Lotte een heleboel gebroken schelpjes liggen. In de klas vraagt ze de meester waar die opgegraven schelpjes vandaan komen.

Indira bluft dat ze de speelplaats over kan lopen binnen de vijf seconden. Door de seconden te tellen komen ze verschillende uitkomsten uit. Sam besluit zijn smartphone uit zijn boekentas te halen om de tijd juist te chronometreeren.

- **Vaststellen:** de leerling doet door middel van ervaren, exploreren, experimenteren en/of onderzoeken een inzicht op. De leerling is zich hiervan bewust. Alternatieve werkwoorden: aanwijzen, (af)lezen, inzicht verwerven, besluiten, naar waarde beoordelen, zien van wetmatigheden ...

In de klas wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen de lengte van een slinger en de tijd tussen de heen- en weerbeweging. Elk groepje dat de vooraf opgestelde proef doet, komt tot dezelfde vaststelling: hoe korter de slinger, hoe sneller het tempo.

Binnen het BC rollebollen heeft de leraar voor de jongste kleuters een lange helling gemaakt waarop de kleuters allerlei voorwerpen naar beneden mogen rollen. Luca merkt na een kwartier spelen op dat de groene auto met de grote wielen altijd als eerste beneden komt. Wanneer de leraar nadien vraagt wat de kleuters hebben ontdekt, steekt Luca als eerste zijn hand op...

- **Uitdrukken:** de leerling maakt inzichten naar anderen toe duidelijk. Dit kan verschillende vormen van expliciteren, duiden en illustreren aannemen. Alternatieve werkwoorden: illustreren, in interactie gaan over, delen, (na)vertellen, schetsen, tekenen, uitbeelden, verslag uitbrengen, (be)schrijven, verwondering en bewondering tonen, oordelen, uitspreken, duiden, vieren ...

In een filmpje voor de klasblog demonstreren Narsi, Ellen en Lobke hoe een zinkklok werkt. Ze tonen hierbij ook drie verschillende zinkklokken en hoe je ze kan gebruiken: om de tijd voor een spel aan te geven (7 minuten), om de speeltijd aan te geven (15 minuten), om de werktijd tijdens het hoekenwerk aan te geven (30 minuten).

Tina komt naar voren, zet de koksmuts op en zegt al grappend: “En wat hebben we geleerd vandaag?” Waarop Antony naast haar komt staan en in drie stappen uitlegt hoe je een gelijknamige breuk optelt.

1.5.3 *Indeling van de Europese geschiedenis in vier perioden*

Naar analogie met de eindtermen en op advies van de onderwijsinspectie kiezen we voor een indeling van de Europese geschiedenis in vier perioden. Deze indeling vind je onder generiek doel **OWti3 Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis verkennen en in de tijd situeren** binnen de ontwikkelleeftijd 10-12:

De indeling van de Europese geschiedenis kennen en daarbij de volgende perioden onderscheiden en juist ordenen:

- Prehistorie / Oudheid (tot ca. 500 n.C.)
- Middeleeuwen (van ca. 500 n.C. tot ca. 15 n.C.)
- Nieuwe tijden (van ca. 15 n.C. tot ‘Onze tijd’)
- Onze tijd (de tijd waarin het voor leerlingen nog mogelijk is om levende getuigen te ontmoeten)

Inzien dat deze indeling vooral geldt voor Europa door kennis te maken met elementen uit de wereldgeschiedenis die parallel plaatsvonden elders in de wereld (Nabije Oosten, precolumbiaanse Amerika, Chinese keizerrijk...)

Voor leerlingen is de indeling in vier perioden overzichtelijker.

In de uitgangspunten bij de eindtermen voor het leergebied ‘Mens en maatschappij’ lezen we hierbij het volgende:

“Deze indeling in vier grote periodes laat ruimte voor zowel nadere specificering als voor vergelijking met andere culturen en tijdrekeningen. Dat is interessant in het perspectief van intercultureel onderwijs. Het draagt namelijk bij tot het besef dat in de loop der tijden andere volkeren en culturen een eigen geschiedenis hebben ontwikkeld en dat die niet noodzakelijk gelijk loopt met de Europese geschiedenis. Wanneer er echter in de eindtermen sprake is van periodes, dan gaat het om de vier hogergenoemde periodes als referentiekader.” (<https://www.onderwijsdoelen.be/mens-en-maatschappij-lager-onderwijs> - laatst geraadpleegd 11-09-18)

De naam 'Prehistorie/Oudheid' dekt de lading van de periode vóór de middeleeuwen. Omdat de prehistorie (tijd voordat er - te begrijpen - geschreven bronnen werden gevonden) in de Europese geschiedenis op verschillende plaatsen op een verschillend tijdstip eindigt, wordt deze periode samen genomen met de oudheid. In onze streken heeft de prehistorie plaats gevonden tot de komst van de Romeinen, terwijl men in het Midden-Oosten zeker al rond 3500 v. Chr. gebruik maakte van geschreven taal.

De 'Middeleeuwen' is de periode die volgt op de oudheid (500 n. Chr. tot 1.500 n. Chr.). De naam 'middel-eeuwen' zelf komt van de humanisten die in de renaissance deze tijd als een tussentijd beschouwden. Ze duiden hiermee op de periode tussen de val van het Romeinse Rijk en hun eigen tijd.

De periode die omschreven wordt als 'Nieuwe tijden' start na de middeleeuwen en loopt door tot 'onze tijd'.

De overgang tussen 'Nieuwe tijden' en 'Onze tijd' wordt niet meer aangeduid met het einde van de Tweede Wereldoorlog. De periode waarin het mogelijk is nog levende getuigen te ontmoeten geldt voortaan als 'Onze tijd'. Hiermee geven we ook aan dat deze periode zal evolueren en maximaal ongeveer 100 jaar terugloopt in de geschiedenis.

2 Tijd binnen het leerplan Zin in leren! Zin in leven!

Tijd is geen belangrijker thema binnen het leerplan dan de andere. Omdat tijd soms vraagt om een specifieke didactiek en regelmatig cursorisch wordt aangepakt (zie boven), is het zinvol om deze doelen even uit het geheel te lichten. Op die manier wordt het duidelijk hoe breed tijd is ingebed in het leerplan en hoe er vanuit verschillende invalshoeken, lees ontwikkelvelden, aan tijd wordt gewerkt.

2.1 Generieke doelen

In onderstaande generieke doelen wordt werk gemaakt van tijdsbegrip en tijdsbesef. Daarom komt het woord 'tijd' niet noodzakelijk voor in het generiek doel op zich. Soms zijn ontwikkelstappen onder het generiek doel een verduidelijking hoe er aan tijd gewerkt wordt. Daarom is het zinvol om naast de generieke doelen ook de ontwikkelstappen in het leerplan zelf te verkennen.

2.1.1 *Ontwikkeling van initiatief en verantwoordelijkheid (IV)*

Ivoc1: Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren

Ivoc2: Exploreren en experimenteren in de wereld rondom zich

Ivoc3: Alleen en met anderen kritisch reflecteren op ervaringen en bevindingen en daaruit leren

IVds1: De complexiteit van gebeurtenissen in de wereld ervaren, vaststellen en uitdrukken welke de gevolgen ervan zijn hier en elders, nu en later

IVds2: Beseffen dat wat we hier en nu doen gevolgen heeft voor later en voor anderen elders op de wereld

2.1.2 *Motorische en zintuiglijke ontwikkeling (MZ)*

MZrt2: De eigen bewegingen aanpassen aan statische en dynamische objecten door af te remmen, te stoppen, te vertragen, te versnellen en/of door van richting te veranderen, al dan niet met een voorwerp

MZrt4: De eigen bewegingen afstemmen op duur, tempo, tijdsvolgorde, metrum en ritme

2.1.3 *Ontwikkeling van oriëntatie op de wereld (OW)*

OWsa10: Ervaren, onderzoeken en uitdrukken hoe verkiezingen een basiselement zijn van een democratie

OWti1: Zich bewust worden van de persoonlijke en culturele beleving van tijd

OWti2: Tijdsbegrippen en verschillende soorten kalenders functioneel gebruiken

OWti3: Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis verkennen en in de tijd situeren

OWti4: Vaststellen en uitdrukken hoe de geschiedenis doorwerkt in de samenleving van vandaag en morgen en hoe men als mens deel uitmaakt van de geschiedenis

OWti5: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe de werkelijkheid verandert en de kennis erover evolueert in de tijd

OWti6: Zich ervan bewust worden dat er een verschil is tussen wat er historisch is gebeurd en meningen over wat er is gebeurd

OWti7: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken waarom mensen sporen en verhalen uit hun leefwereld, die inzicht geven in en herinneren aan een gedeeld verleden, bewaren

OWna9: Onderzoeken en illustreren hoe de aarde, de zon en de maan ten opzichte van elkaar bewegen

OWru8: Een reisweg volgen, uitstippelen en begrijpelijk verwoorden

OWte3: Eenvoudige bestaande technische systemen uit de omgeving hanteren, begrijpen, vergelijken, (de)monteren, evalueren en onderhouden

OWte4: Vanuit een behoefte een technische oplossing bedenken voor een probleem, daarbij de verschillende stappen van het technisch proces doorlopen

OWte5: Vaststellen en uitdrukken hoe wetenschap, techniek en samenleving elkaar beïnvloeden

2.1.4 *Muzische ontwikkeling (MU)*

MUge3: Boodschappen en symboliek in kunst en muzische expressie begrijpen en verwerken

MUge4: Diverse (kunstzinnige) cultuurervaringen opdoen en verwerken, de waarde en functie van kunst in de samenleving ervaren

2.1.5 *Ontwikkeling van wiskundig denken (WD)*

WDmm1: Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

WDmm2: Inzicht verwerven in het meetproces

WDmm3: Schatten, meten en rekenen met maateenheden: tijd

2.1.6 *Room-katholieke godsdienst (RK)*

RKlg5: Ontdekken en zelf ervaren hoe de diepere kant van het leven wordt beleefd in een waaier van tekens, rituelen, belevings- en vieringsmomenten

RKve1: Contact maken met de eigen binnenkant en zich van daaruit laten inspireren voor de keuzes die men maakt. Verschillende vormen van verstillend, meditatie, (christelijk) gebed en bezinning ontdekken

RKve3: Zich gedragen weten door, verbonden voelen met en aangesproken door gemeenschappen dichtbij en veraf. Ontdekken hoe mensen (geloofs)gemeenschappen vormen

RKgk1: Zich aangesproken weten om goed te doen. Gewetensvol in het leven staan en zich hierbij mogelijk laten inspireren door mensen die God ontdekken in de kwetsbare ander

RKgs1: Openkomen voor symboliek in het leven van mensen. Symbolen van de christelijke traditie ontdekken en er zich mogelijk mee verbinden.

RKgs2: Openkomen voor de betekenis(sen) van en zich laten inspireren door Jezusbeelden, godsbeelden, Bijbel - geloofsverhalen en andere levensbeschouwelijke verhalen.

RKgs3: Openkomen voor de symboliek, geloofstaal, rituelen en vieringen in het leven van mensen mede op het ritme van het liturgisch jaar en deze mee beleven.

2.2 Wat extra aandacht krijgt

Onze samenleving evolueert en verandert. Dat resulteert voor het onderwijs in een aantal bijkomende accenten, belangrijke aspecten van onze veranderende wereld die we sterker in de verf willen zetten.

2.2.1 Duurzaam samenleven

Werk maken van tijd betekent ook aandacht geven aan de tijd die voor ons ligt. Daarom zetten we uitdrukkelijk in op **duurzaam samenleven**. Dat heeft alles te maken met de manier waarop we kijken naar de toekomst en op hoe we samen willen werken aan een leefbare wereld, nu en in de toekomst.

Binnen de ontwikkeling van initiatief en verantwoordelijkheid (IV) komt het ontwikkelthema ‘engagement voor duurzaam samenleven’ aan bod. De eerste twee generieke doelen hierbij luiden als volgt:

IVds1: De complexiteit van gebeurtenissen in de wereld ervaren, vaststellen en uitdrukken welke de gevolgen ervan zijn hier en elders, nu en later.

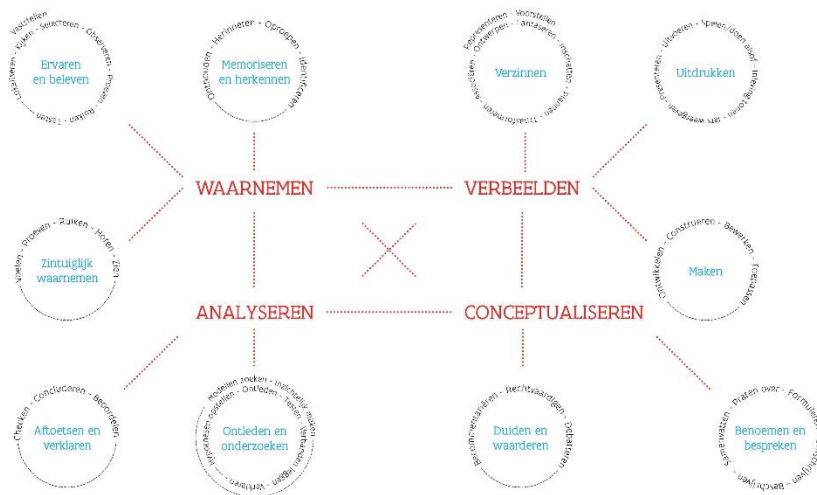
IVds2: Beseffen dat wat we nu en hier doen gevolgen heeft voor later en voor anderen elders op de wereld.

2.2.2 Erfgoededucatie

“Erfgoed en meer bepaald cultureel erfgoed bepaalt mee onze identiteitsbeleving. Het zijn stuk voor stuk sporen uit ons ver of dichtbij verleden die samen een verhaal - ons verhaal - vertellen. Zo geven ze zin aan ons bestaan van vroeger, vandaag en morgen en bepalen mee het gezicht van onze samenleving. Het erfgoed zorgt als het ware voor een link tussen verleden, heden en toekomst.” (<https://dvt.katholiekonderwijs.vlaanderen/content/erfgoededucatie> - laatst geraadpleegd 11-09-18)

De betekenis van erfgoed in onze samenleving krijgt meer aandacht in onze maatschappij en in het maatschappelijk debat. Het is belangrijk om erfgoededucatie ook in de basisschool uitdrukkelijk ‘op de agenda’ te plaatsen. Ook voor iedereen persoonlijk is erfgoed belangrijk. We kunnen met kinderen vragen stellen als ‘Welk werkje van dit schooljaar bewaar je?’ tot ‘Waarom is het belangrijk om de oude kerk in onze gemeente (die niet meer gebruikt wordt voor religieuze doeleinden) toch te bewaren?’

* Met het project Cultuur in de Spiegel (CiS) wil Canon Cultuurcel voor het onderwijs een referentiekader voor geïntegreerde cultuureducatie bieden. Daarbij staan 4 culturele vaardigheden centraal. Ze vormen een cirkel van concreet naar abstract:

(https://www.cultuurkuur.be/sites/default/files/schema_culturele_vaardigheden.jpg - laatst geraadpleegd 11/09/18)

* Op ‘Het Archief voor Onderwijs’ kunnen leerkrachten met hun lerarenkaart terecht voor meer dan 6000 beeld- en audiofragmenten van de openbare omroep. (<https://onderwijs.hetarchief.be> - laatst geraadpleegd 11/09/18)

* In het leerplan vinden we erfgoededucatie uitdrukkelijk terug binnen het ontwikkelveld oriëntatie op de wereld onder het ontwikkelthema tijd:

OWti4: Vaststellen en uitdrukken hoe de geschiedenis doorwerkt in de samenleving van vandaag en morgen en hoe men als mens deel uitmaakt van de geschiedenis

OWti7: Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken waarom mensen sporen en verhalen uit hun leefwereld, die inzicht geven in en herinneren aan een gedeeld verleden, bewaren

2.2.3 Herinneringseducatie

“Herinneringen aan ingrijpende gebeurtenissen blijven ons beroeren, vaak tot lang na de feiten. Ze tonen dat het verleden niet altijd even makkelijk voorbijgaat, ook al verstrijken de jaren.

Daarnaast worden we bijna dagelijks geconfronteerd met allerlei hedendaagse vormen van onmenselijk leed. Denk maar aan mensen op de vlucht voor oorlogen, terrorisme, massamoorden enzovoort. Soms trekken opiniemakers parallellen tussen toen en nu. Ze argumenteren dat de geschiedenis zich herhaalt en dat we lessen moeten trekken uit het verleden om het in de toekomst beter te doen. Maar er zijn ook stemmen die zeggen dat de geschiedenis ons enkel leert dat we er gewoonweg niets uit leren...

Het verleden blijft met andere woorden moeilijke vragen oproepen. Welke plaats geven we aan die gewelddadige episodes uit onze geschiedenis? Hoe moeten we bijvoorbeeld de kolonisatie

begrijpen? Kunnen we lessen trekken uit de Holocaust? En als we dat zouden proberen, waar moeten we dan op letten?”

(<http://herinneringseducatie.be/wat-is-herinneringseducatie/> - laatst geraadpleegd 11/09/'18)

Onder generiek doel **OWti7 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken waarom mensen sporen en verhalen uit hun leefwereld, die inzicht geven in en herinneren aan een gedeeld verleden, bewaren** vinden we een duidelijke verwijzing naar de doelstelling voor de basisschool op vlak van herinneringseducatie: **7-12 Uit de verhalen en kennis over oorlog en geweld uit het verleden en heden inzien hoe belangrijk verdraagzaamheid, vrede en solidariteit zijn.**

Herinneringseducatie is meteen ook een toekomstplan: verdraagzaamheid, vrede en solidariteit ontwikkelen en borgen voor de komende generaties.

3 Het thema ‘Tijd’ vraagt soms om een specifieke didactiek

De eigenheid én de veelzijdigheid van de tijd geven aan dat het een complex en soms moeilijk te vatten geheel is. Zeker voor kinderen van de basisschool - die eerst vat moeten krijgen op hun eigen tijd, inzicht moeten verwerven in de tijd die voorbij is én zich een beeld leren vormen van de tijd die nog komen gaat - vraagt dat om bijzondere aandacht van de leraar.

3.1 Tijd kunnen we cyclische en lineair weergeven

* Het cyclische van de tijd laat zich mooi verbeelden in de dagklok. Maar ook de wekklok, de seizoenklok... tonen aan dat de tijd cyclisch verloopt. Na de winter volgt stevast de lente. Die terugkerende cycli zijn enerzijds natuurkundig bepaald door het ritme van dag en nacht of het ritme van het jaar. Andere cyclische bewegingen zijn cultureel gebonden zoals het terugkerende karakter van een week of de maanden. Die cyclische beweging maakt de tijd overzichtelijk.

De jongste leerlingen ontdekken gaandeweg dat er na het onthaalmoment een moment van ontmoeten in de kring plaatsvindt, dat ze voor de speeltijd eerst naar toilet gaan, dat er na het middagmaal tijd is voor een rustig moment... Wat later in hun schoolloopbaan ervaren ze dat er elke donderdag zwemles op het programma staat of dat er na een periode van 2 maanden een kindercontact wordt voorzien...

Bepaalde momenten in de tijd keren terug. Door het cyclisch benaderen van de dagindeling leren kinderen om de delen van de dag te benoemen...

* Naast die cyclische voorstelling van de tijd is er ook de voorstelling van de tijd als een lijn, de **lineaire tijd**.

Tijdens het onthaal laat Ben de koekjes zien die hij gisteren samen met papa heeft gebakken, op Karrewiet wordt uitleg gegeven over een komende tentoonstelling, in mei gaat de klas dit schooljaar op uitstap naar het Natuurhistorisch Museum in Brussel ...

Om die feiten in de tijd uit te zetten, is een lijn een beter hulpmiddel. Met de tijdlijn ligt de nadruk op het éénmalige, het historische. Ook al komt voormiddag elke dag na de ochtend, wàt er die voormiddag gebeurt is telkens (iets) anders en dus eenmalig. Op die manier kan de tijdlijn opgevuld worden met prenten, tekeningen, pictogrammen ... over de eigen belevenissen. Op het einde van de dag worden ze terug opgehaald, her-haald, ver-haald. Historisch betekent immers letterlijk 'verhalend'. Diezelfde beweging geldt ook voor een week, een maand, een (school)jaar, mijn levensverhaal, het levensverhaal van andere mensen, het verhaal van onze samenleving, het verhaal van andere samenlevingen. De spanwijdte van die verhalen zal mee groeien met de ontwikkeling van het tijdsbesef van de leerlingen.

3.2 Tijd meten

Tijdlijnen zijn denkkaders om feiten te situeren in een bepaalde periode. Om nauwkeurig te weten hoelang iets geduurd heeft of hoelang iets geleden is, zijn tijdlijnen ook te gebruiken om in de tijd te **meten**. Vandaar dat op tijdlijnen naast perioden ook getallen staan. Het meten van die tijd vinden we terug binnen de ontwikkeling van het wiskundig denken (**WDmm3 Schatten, meten en rekenen met maateenheden - tijd**).

3.3 Ordenen en situieren in de tijd

* Een tijdlijn heeft een dubbele functie. Enerzijds is het belangrijk om zelf te **leren ordenen** in de tijd.

Wat vandaag gebeurd is, geef ik een plaats binnen de indeling van deze dag, mijn eigen levensverhaal krijgt een plaats op de tijdlijn, ik geef de ontdekking van de nieuwe wereld een plaats op de eeuwenband of op de tijdband. (**OWti3 Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis verkennen en in de tijd situeren - (4-10) Gebeurtenissen of ervaringen uit het eigen leven ordenen aan de hand van eigen referentiepunten - (7-10) Gebeurtenissen of ervaringen uit het eigen leven chronologisch ordenen en indelen in perioden - (10-12) De indeling van de Europese geschiedenis kennen en daarbij de volgende perioden onderscheiden en juist ordenen...**)

* Anderzijds is er het leren **situieren in de tijd**. In engere zin betekent dit gebeurtenissen (minstens ruwweg) een plaats kunnen geven in de tijd, aangeven waar een gebeurtenis zich bevindt. Daarnaast spelen alle gebeurtenissen zich af in een context, zijn ze historisch. Achter elke gebeurtenis gaat een uniek verhaal schuil. In brede zin betekent situeren dan ook de situatie - de context -

waarbinnen gebeurtenissen plaats vinden kunnen verhalen. Wie zulke verhalen leert situeren, wordt een verhalenverteller, een historicus in de dop.

(OWti3 Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis verkennen en in de tijd situeren - OWti4 Vaststellen en uitdrukken hoe de geschiedenis doorwerkt in de samenleving van vandaag en morgen en hoe men als mens deel uitmaakt van de geschiedenis - OWti5 Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe de werkelijkheid verandert en de kennis erover evolueert in de tijd - OWti6 Zich ervan bewust worden dat er een verschil is tussen wat er historisch is gebeurd en meningen over wat er is gebeurd).

3.4 Verticale samenhang bij het ordenen van en situeren in de tijd

Bij de leerlingen beogen we met een variatie aan onderwijsarrangementen zowel het bewust worden van de dagelijkse tijd (OWti3), het gebruiken van verschillende kalenders (OWti2) als het ervaren, vaststellen, onderzoeken en uitdrukken van de eigen evolutie en de geschiedenis (OWti3 en5).

- Hiervoor hanteren we een brede waaier aan hulpmiddelen die al dan niet zelf kunnen worden aangemaakt. Daarbij is een - op schoolniveau - bewust doorgesproken verticale doorstroming belangrijk. Lineaire (en cyclische) tijdsaanduidingen kunnen binnen een leeftijdsgroep op gelijkaardige manieren worden voorgesteld en nadien doorgegeven naar de volgende leeftijdsgroepen. Wanneer bij de jongste leerlingen gebruik wordt gemaakt van een bepaalde voorstelling om de dagen van de week aan te duiden is het zinvol om deze voorstelling in aanvang ook te hanteren/bespreken bij de volgende leeftijdsgroep. Die concrete voorstelling zal daarna evolueren naar een meer schematische en later een abstracte voorstelling van de lineaire tijd. Dit geldt ook voor de voorstelling van een maand, een (school)jaar, een levenslijn, de eeuwband, de eeuwenband en de tijdband. Hierbij geldt dat bij de aanbreng van een volgende fase eerst wordt teruggeblikt naar een vorige fase.
- De (lineaire en cyclische) voorstelling van de tijd kan ook een onderwerp van gesprek zijn met de leerlingen zelf. Wanneer de week wordt voorgesteld aan de hand van met water gevulde flesjes (waarbij bv. zaterdag en zondag leeg zijn en woensdag slechts half gevuld) kan het een meerwaarde zijn om met de leerlingen in gesprek te gaan over een alternatief om de flesjes op te vullen. Binnen een thema 'zand tussen mijn tenen' is het niet ondenkbaar om met verschillende kleuren zand de flesjes te vullen waarbij elke kleur een ander deel van de dag voorstelt (en derhalve zaterdag en zondag ook gevuld worden). Dergelijke initiatieven kunnen alleen maar toegejuicht worden. Ze zorgen voor diversiteit en een betere transfer van het begrip 'tijd' naar nieuwe situaties. Bij de overgang naar een volgende leeftijdsgroep kan er dan eerst besproken worden op welke verschillende manieren een week in de vorige leeftijdsgroep werd voorgesteld om dan samen met de leerlingen naar een nieuwe voorstelling te evolueren.
- Evolutie van tijdlijnen:

Onderstaande leeftijdsaanduidingen die we ook terugvinden in het leerplan zijn suggestief. Het is aan de leraar om in te spelen op de ontwikkeling van de leerlingen en van hieruit te werken aan het tijdsbegrip.

2,5-4

Een lineaire indeling van vroeger-nu-later (van links naar rechts) is een eerste voorstelling van de beleving van tijd. Hierbij kan een band met drie kleuren (bv. blauw - wit - groen) worden gehanteerd waarbij in het blauwe deel prenten/foto's worden gehangen van wat reeds voorbij is, in het witte deel wat nu is en in het groene deel wat nog moet komen.

Wanneer Alika aan de juf vraagt wanneer ze boterhammen gaan eten, neemt de juf haar mee naar de tijdband (vroeger - nu - straks). Samen met Alika bespreekt ze wat ze daarnet heeft gedaan en hangt het beeld (onthaalmoment) op de tijdlijn bij de blauwe kleur (vroeger). Omdat Alika nu aan het ontdekken is aan de watertafel, wordt het pictogram van de watertafel op het witte vlak gehangen (nu). De juf geeft aan dat ze daarna eerst naar het toilet zullen gaan, vervolgens de jassen aandoen en pas dan is het tijd om boterhammen te eten. Deze 3 pictogrammen worden achter elkaar op het groene vlak (straks) gehangen (ordenen in de tijd). Wanneer het tijd is om naar het toilet te gaan, maakt de juf gebruik van dit moment om met alle kleuters samen naar de tijdlijn te kijken die ze samen met Alika heeft opgesteld. Ze laat Alika vertellen (situeren in de tijd) wat er al is gebeurd en wat er nu komt. Daarbij worden de pictogrammen verhangen. Wat bij 'wit' (nu) hangt wordt verplaatst naar 'blauw' (vroeger). Het pictogram 'toilet' wordt bij 'nu' gehangen. De kleuters kunnen aan de hand van deze tijdlijn verhalen wat ze eerst hebben gedaan, wat ze nu doen en wat er vervolgens zal komen (situeren in de tijd).

Deze eenvoudige voorstelling van de tijd kan ook voor een langere periode gehanteerd worden bij de jongste kleuters.

In de klastuin worden zaadjes gezaaid. De juf neemt foto's. Wanneer de zaadjes kiemen, maakt de juf opnieuw enkele foto's. De foto's worden op de tijdlijn gehangen bij blauw (vroeger) en wit (nu). Ze bespreekt met de kleuters wat er verder met de plantjes zal gebeuren. Nathan denkt dat de plantjes héél groot zullen worden. De juf vraagt wie een tekening wil maken van hoe hij/zij denkt dat de plantjes zullen worden. Enkele tekeningen krijgen een plaats bij het groene deel van de tijdlijn. Na verloop van tijd worden de tekeningen vergeleken met de plantjes zoals ze echt gegroeid zijn.

Zowel bij het ordenen als het situeren in de tijd komen veel begrippen aan bod. Vroeger, daarnet, zojuist, gisteren, eerder, toen, nu, op dit moment, over enkele minuutjes, over een uur, straks, later, daarna, morgen, volgende week ... Niet alle begrippen zullen evenveel invulling kennen. Toch is het belangrijk om ze te hanteren en waar nodig te verduidelijken.

Parallel aan de vorige lineaire indeling van vroeger-nu-later is de lineaire voorstelling van de dag belangrijk. Voor kleuters bestaat tijd vooral uit beleven. Tijd om te spelen, tijd voor boterhammen, tijd voor de kring, tijd om naar huis te gaan. Van een dag maken we een lineaire voorstelling die bestaat uit de verschillende dagdelen. Deze dagdelen moeten van meet af aan al de juiste proporties krijgen. Aan de hand van kleuren worden de dagdelen achter elkaar geplaatst. Door gebruik te maken van foto's, prenten en pictogrammen krijgt het temporeel karakter van een dag vulling.

Werken met tijdlijnen heeft vooral zijn nut als een wijzer wordt verzet op het moment dat een andere periode begint. Dergelijke lineaire voorstelling van de dag is niet alleen belangrijk voor leerlingen die veel structuur nodig hebben. Alle leerlingen hebben er baat bij. Het geeft kansen om te ordenen én te situeren in de tijd. Dat laatste zorgt mee voor de vastzetting van het tijdsbegrip bij kinderen.

4-7

Uitgaande van de vorige tijdlijnen worden ze binnen deze leeftijdsgroep meer gedetailleerd. Dat betekent dat de daglijn waar kan niet alleen beperkt blijft tot een periodenlijn, maar ook kan worden aangevuld met een specifiekere aanduiding van de dag (ochtend, voormiddag, middag, namiddag avond, nacht) en/of met de uren van de dag.

Het is bijzonder zinvol om met de jonge leerlingen hun eigen levenslijn op te bouwen. De start daarvan kunnen we achterhalen. Zorg voor voldoende plaats voor wat nog komen moet.

We bespreken ook met de leerlingen wat hun verwachtingen zijn voor de toekomst. Dat kan de zeer nabije toekomst zijn, maar ook verderaf. Leerlingen krijgen hierbij kansen om zelf een invulling te doen en deze invulling ook te tekenen op hun eigen levenslijn.

De opbouw van de weeklijn gebeurt aan de hand van ankermomenten, momenten waarop we een dag kunnen verankeren. Aan de hand van foto's, later pictogrammen en nog later aangevuld met de dagen van de week komen we stilaan tot een 'getallenlijn' (dag 1, dag 2 ...) die de periodenlijn aanvult.

De (school)jaarlijn kan op verschillende manieren een invulling krijgen. Vooruitblikken met de leerlingen op wat komen gaat (uitstappen, verjaardagen ...), seizoenen een plaats geven ... én de jaarlijn aanvullen met wat er is gebeurd zodat we later kunnen terugblikken en 'verhalend' kunnen situeren in de tijd.

Ook het functioneel gebruik van kalenders (verjaardags-, aftel-, weer-, aanwezigheidskalender) past binnen de context van de tijdlijn.

Tijdlijnen worden op een bepaald moment cursorisch aangebracht en nadien binnen betekenisvolle contexten verder geordend (in de tijd ordenen), herhaald (herhalingsprincipe) en verhaald (in de tijd situeren) om een maximaal effect te bereiken.

Het gebruik van tijdlijnen biedt ook hier kansen om verschillende tijdsbegrippen aan bod te laten komen: dag, nacht, vandaag, morgen, gisteren, deze week, volgende week, vorige week, vroeger, later, nu, ochtend, voormiddag, middag, namiddag, nacht, de namen van de wekdagen, eergisteren, overmorgen, nog vroeger, nog later, eerst, dan, daarna, laatst.

7-10

De eerder genoemde tijdlijnen worden binnen deze leeftijdsgroep waar nodig herhaald en verdiept. Er wordt uitdrukkelijker ingegaan op het indelen in perioden (weken, maanden, seizoenen, jaren) en de indeling van de eigen levenslijn in herkenbare perioden (babytijd, peuter, kleuter, lagereschoolkind ...).

Naast de periodenlijn (indeling in perioden) worden de tijdlijnen uitdrukkelijk aangevuld met de getallenlijn. De dagen van de maand, de maanden van het jaar, de jaren binnen de eigen levenslijn ... geven kansen om te ordenen en te bespreken. Hieraan kunnen gericht en betekenisvol hoofd- en rangtelwoorden gekoppeld worden (dag 1- de eerste dag).

Wanneer de leerlingen voldoende kennis hebben van de getallen tot 100 wordt werk gemaakt van de opbouw van de eigen afstamming tot twee generaties terug. Die wordt, naast bv. een boomstructuur, ook voorgesteld op een tijdlijn. We komen op die manier al snel tot een eeuwband. Naast de 'eigen' eeuwband wordt ook een gezamenlijke eeuwband opgebouwd waarop verschillende, voor de leerlingen betekenisvolle (natuur)historische elementen, worden geplaatst.

10-12

De opbouw van de eeuwenband loopt synchroon met de uitbreiding van het getalbegrip tot 1.000 en later 10.000.

Omdat het blikveld van de leerlingen verruimt, zullen ook meer elementen uit de (vroegere) geschiedenis aan bod komen. Waar de eeuwenband meer tot doel heeft inzicht te geven in de opvolging van eeuwen, zal de tijdband meer inzicht geven in het ordenen in perioden én het situeren in de tijd. Daarbij is het belangrijk dat de leerlingen doorheen verhalen uit de geschiedenis begrijpen hoe diverse factoren hebben meegespeeld bij de overgang van de ene historische periode naar de andere.

4 Op tijd zet je in met didactische middelen

In het leerplan vind je welke didactische middelen belangrijk zijn voor wereldoriënterend onderwijs.

Vanuit het ontwikkelen van tijdsbesef, tijdsbegrip en historisch besef leggen we de klemtoon op volgende didactische middelen:

- verschillende soorten cyclische en lineaire kalenders (dag-, week-, maand-, jaar-, weer-, aftel-, verjaardagskalender, kalender van de seizoenen ...)
- verschillende soorten tijdlijnen (dag-, week-, maand-, jaarlijn, (eigen) levenslijn eeuwenband, eeuwenband, tijdband ...)
- verschillende meetinstrumenten om (in) de tijd te meten (analoge en digitale klok, zandlopers, groeimeter, kaarsenklok, zinkklok, chronometer (ook op computer of smartphone), (kook)wekkers ...)
- een relevant aanbod aan audiovisueel bronnenmateriaal met daarin geluids-, muziek- en beeldopnames
- een gevarieerd aanbod van actuele media en naslagwerken
- gebruiksvoorwerpen die aantonen hoe dingen vroeger en nu gebeurden en nog gebeuren
- een omgevingsboek van de school met daarin onder andere ook elementen die kansen bieden om te werken aan de ontwikkeling van tijd
- ...

